

דרשונני וזחיז

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה

קדמאה

להורות תורת רבותני
היאמנים העלי' והחשבה

גיליון מס' 12
פרשת ראה

מושבל ראשון

דבר המערכת

אני לדודי ודודי לי

"ווי פוהל וואלט איך געגעבן צו צוריק גיין צו די 'רצון ידאיו יעשה' פון די ערשטע סליחות" (כמה הייתי מוכן לשלם בשביל לחזור עוד פעם לרצון ידאיו יעשה של הסליחות הראשונות), התבטא בפרץ אהבה וגענעגים הרה"ק בעל האמרי חיים מוויזניץ פעם אחת במוצאי שמחת תורה... ואין זה סיפור יחיד אלא סיפורים רבים כאלה סופרו על גדולי החסידות, כל אחד והדרך שבה ביטא את גענעגיו לימים הקדושים הללו..

ובסיפור זה דומיו שומא עלינו להתבונן דווקא בימים אלו, הימים שקודמים לרצון ידאיו יעשה של הסליחות הראשונות, ולא במוצאי שמחת תורה שאז כבר מאוחר מידי להחזיר את הגלגל.. בימים אלו -תחילת ימי חודש אלול אנו נקבע אם נזכה לחודש אלול מרוטם כזה, האם גם אצלנו יהיו ימי אלול- תשרי, מושא להתרפקות וגענעגים, והאם גם אנו נוכל להרגיש ככלות ירח האיתנים ולו במעט -השתוקקות והתלהטות נפש מעין זו..

וזאת למודעי שלא רחוקה ולא נפלאה היא הרגשת קרבת אלוהים זו, אמנם הכל תלוי בנקודת מבטינו על ימים אלו, האם באים אנו לחודש אלול וימי הסליחות מתוך נקודת מבט של אהבה - אהבת 'אני לדודי ודודי לי', או שאנו באים לחודש זה מנקודת מבט של אימה ויראת העונש. והגע בעצמך שאמנם אם כל כל מהות ימי ראש השנה מסתכמים בהיותם ימי הדין, אכן אין שום סיבה להתגעגע לימי ר"ה וחודש אלול, ומשל לדבר אדם שעמד במשפט לפני בשר ודם, שאף אם יצא בסוף זכאי בדין לא ירצה לעולם להתייצב שוב בבית המשפט, ולחזור לימי הלחץ והחרדה שלפני המשפט. אך אם נשכיל להבין שאין ימים אלו ימי דין גרידא אלא ימים של אהבה וקרבה, ימים שהמלך בשדה ובידי כל אחד להתקרב אליו יתברך, נוכל גם אנו להתחבר לימים קדושים ומדוממים אלו, ואולי במוצאי שמחת תורה נוכל גם אנו להרגיש צביטה כלשהי של גענעגים..

וכשנעייין בספרי החסידות נראה שגם בזמניהם כבר היו כאלה שהרגישו אחרי ימים קדושים אלו תחושת 'שחרור' מהעול הכבד, וכמתק לשוננו של הרה"ק מרימנוב בספרו מנחם ציון (פרשת האזינו) "כי גם המון העם והפשטים מהרהרים בתשובה מתוך חרדה בימי הרחמים והסליחות, אולם בבוא יום הכיפורים נראה כי השמחה על פניהם, והטעם הפשוט לזה הוא שהיום הזה יאמרו קץ להשכמת הבוקר לאמירת סליחות ומערתה ינוחו בשלום על משכבם, אך כל בר דעת שיראת ה' ואהבתו נגעה ללבו יתן דעתו וישים אל לבו בזה היום הקדוש כי אמנם יש לשימוח בו אולם מטעם אחר כי היום הזה ניתן לנו לקץ מחילה וסליחה על כל עוונותינו ובו נתקרב אל ה' ודבר זה יש בו כדי להביא שמחה עצומה בלב כל חכם", עכ"ל.

הרי לנו דברים מפורשים כיצד עלינו להבין את מהותם של ימים אלו, שאמנם אמת שהם גם ימי דין, אך עיקר הדגש צריך על אהבתו הגדולה המתגלה בעצם נתינת ימי תשובה אלו לסליחה למחילה ולכפרה, כדי שנוכל שוב להתקרב אליו יתברך באמת. וכשכניגש לימי הרחמים והרצון מתוך הבנה זו, נזכה גם אנו להתחבר לימים נשגבים אלו מתוך רגש אהבה אמיתי של 'אני לדודי ועלי תשוקתי'..

כתוב העלון:

י"ג עיקרים
בסגולה
לפרנסה

מדור
מחשבת
יסוד

'ידיעה'
ובחירה'
במשנת
החסידות

מדור
מחשבת
הפרשה

התפילה,
הודיה
או בקשה

מדור
מחשבת
מצווה

גלגול
נשמות
לשיטת רס"ג

מדור
עקבות
המחשבה

אני מאמין: התקבלות י"ג עיקרי האמונה לדורות (י - פרק אחרון)

רבים מגדולי הדורות קבעו לעצמם ולאחרים לומר את י"ג עיקרי האמונה בכל יום. מהם שקבעו מקום וזמן מסויימים לאמירתם, ומהם שלא קבעו זמן ומקום מסויים. להלן יפרטנו בס"ד המנהגים השונים לפי מקומם בסדר יומו של האדם, מאז הקיצו משנתו בבוקר, ועד עלייתו על יצועו בערב.

בטופס שנכתב בספרד בערך בשנת ק"ו ומצא במצרים, נכתב שהרמב"ם ציווה לחזור על י"ג העיקרים בכל יום, בבוקר ובערב (כפי שהובא בפרקים הקודמים). ברבי שמואל וואליצ'ס, תלמיד הרה"ק רבי פינחס מקאריץ, קבע בראשית הנהגותיו (אמרי פנחס השלם, ח"ב עמ' תל"ז): להרגיל א"ע תיקף בהקיצו משנתו לומר מודה אני וכו'. רבש"ע אני מאמין בך ובי"ג עיקרים. ואני מקבל עלי עול מלכות שלימה. שלא אחטא. ושעשה רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עזרנו ע"ד כבוד שמך. והצילני מיצה"ד. וזכינו לעבדך באמת בלי שום מניעה. ואל תביאני לידי נסיון, ע"כ. וכן מובא גם בשם תלמידו האחר של הרה"ק מקאריץ, רבי בנימין זאב, שאמר להם קודם נסיעתו לארץ ישראל, אני אשיד לכם מתנה טובה, שתזהרו לומר י"ג עיקרים בהשכמה קודם שיצא מהפה דבר אחר, שהוא עצה וכו' (שם ח"א עמ' רט). ויש שהביאו כן בשם מהר"פ מקאריץ בעצמו, ש"היה אומר לאנשים סגולה לפרנסה, לומר בכל יום פרשת המן וי"ג עיקרים בהשכמה קודם שיצא מפיו שום דבור אחר" (משמרת שלום ח"א סי' יד סק"ב).

בשלטי הגבורים, לרבי אברהם הרופא משער אריה, מן א, כתב לומר את עיקרי האמונה אחרי ברכת התורה. הרה"ק בעל הדברי חיים נהג לומר "אני מאמין" ג פעמים בכל יום. פעם אחת בבוקר אחר ברכת התורה, פעם שניה אחר התפילה בעודו לבוש בטלית ותפילין, ופעם שלישית בלילה קודם קריאת שמע שעל המיטה (דרכי חיים עמ' ט, כו, לב). ומנהג בית קוידנויב לעכוויטש וקארלין לומר י"ג המידות אחר ברכות השחר, לפני פרשת העקידה, במקום אמירת "יגדל" הנדפס בסידורים במקום זה, שנהגו שלא לאמרו וכמו שהובא בפרק הקודם (משמרת שלום ח"א סי' ח ס"ו ועוד).

מנהג רבים לומר את י"ג העיקרים בסוף התפילה, כנדפס בסידורים, וכפי שנאמר בכתב היד הקדום שבו נסדרו לראשונה י"ג העיקרים בנוסח "אני מאמין", וכמוא בפרקים הקודמים. ובמכתבי החפץ חיים (מכתב יח) כתב "לעודר בזה את אחינו בני ישראל על ענין נשגב, והוא כידוע ממנהג שהנהיגו הקדמונים לומר בכל יום אחר התפלה את הי"ג עיקרי הדת, והם הי"ג אני מאמין, שענין זה מיוסד על מאמר חז"ל (מכות י"ג) בא חבקוק והעמידן על אחת דכתיב וצדיק באמונתו יחיה, ועל כן בימינו אלה שהאמונה נתרופפה בעוה"ד מצוה רבה על כל אחד ואחד להתחזק בזה, ולאמר אותם בכל יום אחר התפלה כמו שנהגו אבותינו מלפנים".

בטעם מעלת האמירה אחר התפילה דווקא, יש לבאר על פי מה שכתב הב"ח (א"ח סי' קלג) בטעם המנהג לומר תפילת "עלינו לשבח" אחר כל תפילה, כדי לתקוע בלבבות קודם שנפטר כל אחד לביתו, את יחוד מלכות שמים וביטול ע"ז, ובכך יהיה חיזוק גם בשעה שנושאים ונותנים עם הגויים עובדי עבודה זרה, שלא לפנות לאליליהם אפילו במחשבה. יתכן שמטעם זה קבעו גם את אמירת כל י"ג עיקרי האמונה אחר התפילה, כדי לעסוק בבידור ובפירוש

כל מה שצריך להאמין ביסוד ועיקר זה של משיח, שלא די רק להאמין בביאת המשיח, אלא שגם צריך לחכות לו בכל יום שיבוא.

הדברים עולים למקום אחד, שדבר שהתפשט בכלל ישראל נוסד על פי רוח הקודש, ושייך לדון בו גם במה שלא עלה על לב המחבר, וכמו שכתב התומים בקיצור תקפו כהן (סי' קכג וקכד) על רבותינו בעלי השולחן ערוך, וכמו שכתב הגה"ק בעל ישמח משה (פרשת ברכה, עה"פ תורה צוה) שקבלה בידינו שהזמירות שנתפשטו בישראל נאמרו ברוח הקודש, וכמו שכתב בשו"ת דברי חיים (י"ד ח"ב סי' קה) על בעל האור

החיים הק' ושאר המחברים שזכו שיהיו כדבריהם מתפשטים בכלל ישראל. כן זכה הרמב"ם ש"ג עיקרי האמונה שישד יתפשטו בישראל, כיון שנוסדו על פי רוח הקודש.

ויש לבאר ולומר בדרך אפשר הטעם לכך שזכה הרמב"ם שתופיע רוח הקודש בבית מדרשו ויסדר את י"ג עיקרי האמונה, כיון שמסר נפשו ומאודו לאמונתם של ישראל, וכדבריו בפיה"מ בסוף ברכות "יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדנו", ולא התיירא מדעת המון בני אדם, וכמו שכתב בסוף פתיחתו למורה נבוכים, "אני האיש אשר כשיציקהו הענין ויצר לו הדרך, ולא ימצא תחבולה ללמד אמת שבא עליו מופת, אלא כשיאות לאחד מעולה, ולא יאות לעשרת אלפים סכלים, אני בוחר לאומרו לעצמו, ולא ארגיש בנגות העם הרב ההוא, וארצה להציל המעולה האחד ההוא ממה שנסקע בו, ואורה מבוכתו עד שישלם וירפא". ועל כן משמיא קא זכו ליה שתתפשט האמונה בישראל בזכותו, ויקבלו הכל את י"ג עיקרי האמונה שישד, ויתנום ליתד ופינה שאמונת ישראל תלויה בה, וישנו אותה דבר יום ביומו בנוסח שישד, בנוסחות אחרות ובפיוטים, ועל ידי כך יתחזקו לעמוד נגד כל הקמים עליהם בכל דור ודור, ובני ישראל יוצאים ביד רמ"ה.

להרגיל את עצמו
תיקף בהקיצו
משנתו לומר
מודה אני וכו'.
רבש"ע אני מאמין
בך ובי"ג עיקרים.
ואני מקבל עלי
עול מלכות
שלימה

כמו שכתב תלמידו הג"ר שמעון דייטש בספרו אמרי שפר (ברכת יא, א ד"ה עוד כתב הרשב"א). ביותר הרחיב הרה"ק בעל ערוגות הבשם, בספרו הכנה דרבה, במעלת אמירת עיקרי האמונה בכל יום, בדברים חוצבים להבות אש.

מכל דברי הפרקים הקודמים, המעלים על נס את גדל התפשטות י"ג עיקרי האמונה בכל תפוצות ישראל, יתבונן המתבונן ויעיין בגדולות ובנפלאות הללו, שעם ישראל קיבל את שיטת הרמב"ם אף על פי שרבו המשיגים עליו, וכמו שהעיר בהקדמת ספר אהל ישכר על תהלים (וואלברא) בשם אחד מגאוני הדור.

עוד אנו מוצאים בדברי מהר"י ג'קטיליה ושאר הראשונים, שהרחיבו בכך שמניין י"ג העיקרים מכון כנגד י"ג מידות של רחמים. ומבואר בכך שהעיקרים מכונים כלפי יסודות הנהגת ה' את עולמו, אחוזים בחבלי בוץ וארגמן.

עוד בה שלישיה, שגדולי האחרונים נקטו שאפילו הנוסח שנקבע בסידורים מדוקדק ומכוון ויש ללמוד ממנו את גדרי האמונה, וכנודע מדברי הגר"ז מבריסק שדקדק הנוסח "זאעפ"י שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא", שאין כאן קושיא ותידוך, כמו שאין שום קושיא ותידוך בנוסח שאר העיקרים, אלא שכאן אנו אומרים במילואו את

ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה

גאווה נצרכת לעומת ענווה פסולה, והדרך לתשובה לפי שיטת ר' צדוק הכהן ז"ע א'

"וזה אמרו ר'אחא אנכי היינו שמה שהאדם מחזיק עצמו ליש דבר זה נתן לפניכם ברכה וקללה, שבאם צריך להחזיק עצמו לברך למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ועל ידי זה מוכרח להתחזק להיות לאיש שלא יתבייש להדבק בו יתברך אז יבורך בברכה, אכן באם הוא מתנשא את עצמו שלא לצורך כלל תהיה לו לקללה". בדברים יסודיים אלו המגדירים את ההשקפה החסידית על השימוש הנכון במידות הענווה והגאווה פותח הרה"ק בעל המאמר ושמ"ש את פרשתינו, ואמנם יסוד זה לכשעצמו נראה במבט שטחי כדבר ידוע ומפורסם לכל, אך כשנעמיק נראה שיסוד זה אינו דבר פשוט, ובהבנת עמקו נראה שיסוד זה נבנה על דברים עמוקים מני ים בעניין שאלת הבחירה וידיעה ובהבנת דרכי התשובה, וכדלהלן.

ברוב המקרים גורמת הענווה רק ריחוק מהש"ת

ראשית ראוי לציין דבר שאינו ידוע לרבים, והוא שיסוד זה כבר האיר לנו אור שבעת הימים זי"ע א', וכפי שמוצא בספח"ק תולדות יעקב יוסף "וגם לתת לב אל מה שאמר שלמה ע"ה (תהלים סח, יד) אם תשכבון בין שפתים, שהקדוש ברוך הוא שומר ושוקד על שפתי האדם לנושקה כשהוא אומרה בתורה ותפילה בדחילו ורחימו. ואם ישים אליו לבו, בדאי מי זה האיש אשר לא יאחזנו רתת וייע שהמלך גדול ונורא שומר ושוקד על שפתים של אדם נבזה חדל אישים... ואחר הצעה זו תבין כי גם בענווה צריך לפעמים מדה בינונית, והוא צורך גבוה מאוד, כמו ששמעתי ממורי שרוב ענוותנותו של האדם גורם שנתרחק מעבודת השם

יתברך, שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם על ידי תפילתו ותורתו שפע אל כל העולמות, וגם המלאכים ניוונים על ידי תורתו ותפילתו, שאלו היה מאמין זה, כמה היה עובד ה' בשמחה וביראה מרוב כל, והיה נזהר בכל

אות ותנועה ומלה לאומרה כדקא יאות".

ועל פי יסוד זה ביאר במאור ושמ"ש את מאמר הכתוב בפרשתינו ר'אחא אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. וזאת בהקדומו את דבריו הידועים של הרה"ק מזלאתשוב ז"ע על הפסוק (דברים ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם - שביאר שמידת האנכי היינו גאוותו של האדם, שהיא זאת שגורמת לו לריחוק מהש"ת, אמנם את דבריו אלו של הרה"ק מזלאתשוב בא המאור ושמ"ש להגדיר ולהגביל באמרו שאמנם ישנם זמנים שמידת הגאווה גורמת לריחוק, וחוצצת בין האדם לאלוקיו, אך פעמים ומידת הגאווה עצמה היא גורמת דווקא לקרבת ה' וכדוגמא שמביא

"כי כשהאדם עומד לשפך שיחו לפני ה' אז אם יעלה על לבבו לאמר מי אנכי לגשת לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא ויתבייש להתפלל בהתלהבות ולדבק עצמו בה' לא יוכל להתקרב עצמו לעבודת השם וימנע עצמו מעבודת התפילה, על כן בגשתו להתפלל צריך לאמץ את לבבו והחלש יאמר גבור אני לבוא בהיכל המלך".

ובדרך זו ביאר את הפסוק ר'אחא אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה שהאנכי- גאוותו של האדם יכולה להיות ברכה וקללה, שכאשר נמצא האדם אחר המצווה ובא היצה"ר ומשדלו להתנאות במעשיו צריך לאחוז במידת הענווה וגאווה בזמן זה הינה קללה, אולם בבואו למעשה מצווה צריך לאחוז במידת הגדלות והגאווה, ואז תהיה מידת האנכי - הגאווה ברכה.

שאלת ה' בחירה וידיעה על פי תורת החסידות

הנה קשה להבין מה טיבה של גאווה וענווה זו, שהרי ודאי שבדבריהם על הגאווה הנצרכת אין כוונתם לגאווה פשוטה על הצלחותיו, כי זו הבנה פשוטה המורשתת בלב כל אדם שה' הוא הנותן לך כח לעשות חיל, וכמו כן באמרו שפעמים שהענווה

פסולה ודאי אין כוונתם שיחשוב האדם שכל המצוות ומעשים טובים לא נחשבים למאומה ואינם כלום, שאין פתי שיחשוב כך, אלא ודאי כוונתם להבנה עמוקה יותר שהיא יכולה לגרום גאווה, ומול זאת הבנה אחרת שהיא יכולה לגרום ענווה פסולה.

והנה בשביל להבין עניין זה נקדים ונביא את ביאורו של הרה"ק מראדוויל ז"ע בספרו אור יצחק (תצווה), על מאמר הכתוב בעשרת הדברות "אנכי ה' אלקיך, היינו אלוהות ששוכן בך ממש, וזה אנכי ה' אלקיך - בך ממש". והנה דברים הללו אמנם נראים מקופאי כדברי חיזוק גרידא, אך בעיון מעמיק נראה שדברים אלו עמוקים מני ים ונוגעים בסוגיית הבחירה וידיעה, שהרי כשנבין שהאדם הינו חלק אלוה ממעל ממש אין אפשר להגיד כשהוא חוטא שהוא עשה מעשה רע, והלא אין כאן מעשה זולת מעשה אלהים.

ואמנם כדברים הללו ראינו בדברי הרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין (בספרו תקנת השבין) שביאר את המעשה המובא בגמרא (תענית כ) "מעשה שבא רבי אלעזר בן ר' שמעון ממגדל גזר מבית רב, והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר, ושמה שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה, נודמן לו אדם אחד שהיה מכווער ביותר, אמר לו שלום עליך רבי, ולא החזיר לו, אמר לו ריקה כמה מכווער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכווערין כמותך, אמר לו איני יודע, אלא לך ואמרו לאומן שעשאי כמה מכווער כלי זה שעשית", וקשה איך יתכן שהתנא הקדוש ר' אלעזר בנו של רשב"י ישים דעתו כ"כ על יופי חיזוני ויפגע באדם בשל כך, ומבאר ר' צדוק וז"ל "יודוע דהיופי והכיעור בתורה ובדברי רז"ל הכל בענייני הנפשיים, וגילה לו דבר זה דהכל (גם הפגמים והחטאים ברוחניות) מהאומן שעשאיני" היינו שגם מעשיו הרעים של האדם שורשם ברצון ה'.

והנה ודאי שבדברים הללו לא הכריע ר' צדוק את שאלת הידיעה והבחירה, שהרי ודאי גם הוא אחז שישי בחירה (ועיי'ש בדבריו בארוכה), אולם מה שהוא בא להאיר לנו זה ששאלת הבחירה והידיעה על פי החסידות אינה רק האין יש בחירה לאדם אם הכל גלוי וידוע לפניו, אלא האין יש בחירה והלא האדם הינו חלק אלוה ממעל וכל מעשיו הינם כמעשי הש"ת עצמו, וכלשון הרה"ק ר' צדוק "דהכל מהאומן שעשאיני". והנה גם אנו לא נכנס לעצם שאלת הידיעה והבחירה, אלא הבאנו את הדברים הללו בשביל לראות את נקודת המבט החסידית על שאלת בחירה וידיעה, שעל פי זה נוכל להבין מהי אותה ענווה פסולה ואותה גאווה נצרכת, וכדלהלן.

גאווה וענווה - בחירה וידיעה

והנה על פי יסוד זה שהבאנו לעיל בשם הרה"ק מראדוויל ז"ע והרה"ק ר' צדוק הכהן ז"ע, נוכל להבין

מחשבת הפרשה

מאוצרם של רבותינו בעלי המחשבה בענייני דיומא

מהי הענווה הפסולה ומיה הגאווה הנצרכת, שהענווה הפסולה הינה המחשבה שהאדם עצמו אינו כלום,

רק הכל זה אלוהות, וממילא אין שום מקום לבחירה של האדם שהרי הכל זה רצון ה', ומחשבה זו הינה מחשבה פסולה בדרך כלל, וכדברי הבעש"ט 'שרוב ענוותנותו של אדם גורם שנתרחק מעבודת הש"ת, שהרי אם יחשוב האדם כך לא יהיה דבר שימנעו מלעשות כל דבר האסור, והגאווה הנצרכת הינה שהאדם ידע שיש לו כן בחירה, ובידו להחליט על מעשיו, שעל ידי גאווה זו ימנע מלעשות רע ויעשה רק הטוב בעיני ה'.

התשובה - שמחזיק ב'ידיעה' שהכל הוא רצון הש"ת

ועל פי יסוד זה ביאר (שם) הרה"ק ר' צדוק ז"ע את מהות עניין התשובה, שאכן אחר החטא, כשירצה האדם לחזור בתשובה, זה הזמן לאחוז במידת הענווה, ולדעת שהאדם לכשעצמו אינו כלום והכל מאתו יתברך, וזוהי דרך התשובה הנכונה. וכלש"ק של ר' צדוק "אבל יהודה גבר לברר דאין עוד מלבדו והכל מאמיתות רצונו יתברך כשמתברר אחר התשובה דהחטאים הם זכויות גדולות ועשיית רצונו יתברך שמו ובזה נתמלא השם שלם אצלו שגם ענייני הארציים ונשמיים שלו בעולם הזה שנראים כריחוק מהש"ת אדרבה הן הם תכלית הקירוב".

וכמו שמבאר שם רבינו שתשובה זו נקראת תשובה מאהבה ועל ידי תשובה זו זוכה שהעבירות עצמן הנפכות לזכויות, וכלשונו "זהו מידת המלכות שזכה יהודה אשר גבר באחיו בכבישת היצר להודות אחר החטא, דזה נחשב יותר מכבישת היצר דיוסף שכבש בלא חטא כלל, ונסיף לו רק אות אחת משמו של הקב"ה, מה שאין כן יהודה דנקרא כולו על שמו של הקב"ה, כמו שאמרו במסכת סוטה, כי הוא זכה שיהיה חטאו נחשב לזכות גדול - בריאת אורו של משיח שיצא מאותה מעשה. דאין זכות גדול מזה, וזהו גבורה יותר גדולה שיהיה גם הרע עצמו נהפך לטוב מאוד".

(מעובד על פי ספר רצון משה).

תפילה - הודאה ולא הודיה התפילה במשנתו של רבינו סעדיה גאון

בעמדנו עתה בשבת ראש-חודש אלול, יריית הפתיחה של ימי הרחמים והרצון, הימים הנשגבים שכל כולם מקשה אחת של אהבת ה' וקרבת ה', רחש לבנו דבר טוב, להקדיש את מודרנו זה במהלך כל חודש הרחמים והרצון, לביאור הנושא המרכזי והיסודי של ימים אלה - הוא עניין התפילה, שככל שהיא מרכזית וחשובה בכל ימות השנה, בימים אלו ש'המלך' בשדה' היא תופסת מקום נכבד פי כמה וכמה. בנושא זה רבתה המהומה, כאשר מצד אחד ההבנה הבסיסית המקובלת אצל כל חסידיש'על יד היא, שתפילה אינה ככל חיוב הלכתי אחר, אלא כל מהותה היא היותה 'עבודה שבלב', ובשונה ממצוות אחרות אין זה רק כפרת המשלים את חלק המעשה שבמצווה, אלא כל עניין התפילה זהו העבודה הפנימית.

ומצד שני ירהר בלב, הלא למרות היותה עבודה שבלב אנו רואים שחז"ל הגבילו את התפילה בזמנים, וקבעו להתפלל בציבור דייקא, מה שנראה במבט שטחי כסותר את העניין של 'עבודה שבלב' שאמורה להיות בזמן שיתעורר לב האדם ובהתבודדות.

ובוודאי שבכדי להקיף ולו בתמצית את הבנת מהות התפילה, דרוש יותר מפרק אחד או שניים, אך מצד שני אריכות יתירה תגרום לבלבול ולחוסר בהירות, על כן הוחלט שכל שבוע נביא שיטה אחרת של רבותינו הראשונים זיע"א במהות עניין התפילה, כך שבמהלך החודש הבעל"ט יתבררו ויתלבנו כל עיקרי השיטות בעניין זה.

עבודה, בקשה, או הודיה?

בביאור עניין התפילה ראוי בראשונה להביא את שיטת רבינו סעדיה גאון בנושא, הן בהיותו הראש והראשון לכל הבאים אחריו לבאר את עיקרי תורת המחשבה ויסודות היהדות, והן בהיות נושא התפילה תופס מקום נכבד בהגותו הכוללת. זאת, למרות

שבספרו הגדול של רבינו - ספר האמונות והדעות - לא מצאנו שיבאר בפירוט את עניין התפילה, מכל-מקום בשאר ספריו יש כמה וכמה מקומות בהם נכנס רבינו לבאר את מהות התפילה, וכדלהלן.

בראשית ראוי להביא את דבריו של רבינו במניין המצוות, שם פותח רבינו את מניין המצוות שלו במילים "את ה' אלקיך תירא, ואתו תעבוד - בתפילה", לשון דומה ללשון זו כבר מצינו בחז"ל באומרים במסכת תענית 'ולעבדו בכל לבבכם - איזו היא עבודה שבלב זו תפילה, אך בלשון זו לא גילה לנו רבינו מאומה ממהות וכוונת התפילה.

אולם בהקדמתו של רבינו לסידורו, כן מפרש רבינו את מהות התפילה, ונביא כאן את לשונו הקדוש: "ועניין 'הוא תהלתך', חובת התפלה אליו, כי תהילה תחול בלשונו על שלושה עניינים אלה, או התודה על מה שעבר או הבקשה בנוגע למה שעתיד להיות או ההודאה ביכולת ה'... אם כן נתבררה חובת התודה מן השכל וקריאתה בשם תפלה מן המקרא". הינו שרבינו לומד את עניין התפילה מהפסוק בדברים (י"ג) "הוא תהלתך והוא אלקיך", "שעיקר התפילה היא התהילה והתודה לה". אך בדברי רבינו אלו ישנם שני נקודות הטענות בירור.

א. יש להבין מה כוונתו של רבינו באמרו שהתהילה כוללת גם בקשה, והלא לכאורה תהילה זו הודיה על חסדי ה' וסיפור גדלות ה', ואם-כן איך אפשר לשייך את הבקשות לתהילת ה'?

ב. בפירושו של רבינו לדניאל (י"א) - אשר משם לומד רבינו הלכות רבות והנהגות יסודיות בתפילה וכלשונו של רבינו "ולמדנו מן הפרשה הזאת למידות רבות לתפילה" - משמע להיפך, וכלשונו של רבינו "וכן שעצם התפילה היא שאלות ובקשות דווקא... והם כאמורם חנו השיבנו סלה לנו רפאנו וכו', וכן צריך שיהא לשונו של מתפלל לשון תחינה", משמע

שעיקר התפילה היא הבקשה דווקא ולא התהילה, וזה סותר את דברי רבינו בהקדמתו לסידור.

בקשה שהיא בעצם הודאה

בכדי לבאר את שיטתו של רבינו במהות התפילה, נידרש תחילה לשאלה מהו בכלל פירוש המילה 'תהילה'? שהרי רבינו הגדיר את התפילה כ'תהילה'.

ראה זה פלא, למרות שהמילה תהילה התקבלה בפי ההמון כשבח הודיה על הטוב, הרי שלפי האמת המילה תהילה פירושה: הכרה וסיפור גדלות ה' [שבדרך כלל זה אמנם מתבטא בהודיה על כל הטוב שעשה ה']. וכן למשל בתפילה שמונה-עשרה 'וקדושים בכל יום יהלוק סלה, הכוונה היא: יגדלוך-יספרו גדולתך, וכמו כן מוכח בצפניה (ג') שם נאמר "זבעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהילה בכל עמי הארץ", ושם בוודאי אין הכוונה שהגויים יודו לעם ישראל, אלא שהגויים יכירו בגדולת עם ישראל, עתה, לאחר שעמדנו על כוונת רבינו במילה תהילה, ניתנה ראש ונשובה לבאר את מהות התפילה. במבט שטחי ישנם בתפילה שני חלקים שאין להם שום שייכות אחד עם השני: החלק הראשון הינו החלק של ההודיה על כל הטוב שגמלנו ה', והחלק השני הוא החלק של הבקשה.

המבט השטחי והניתוק בין שני חלקים אלו גרם גם לחוסר חיבור בקרב חלק מהציבור לחלק של הבקשות שבתפילה, שהרי כיהודים חסידיים האמונים על משנתם של הבעש"ט ותלמידיו זיע"א, למדנו שעיקר התפילה הוא ההודיה והשבח ולא הבקשה, וכלשון הזוהר כלפי אלה שבראש השנה מבקשים צרכיהם הפרטיים שהם "ככלבים הצווחין הב' הב", ואם כן מה מקום יש להרבות כל כך בבקשות?

אמנם עניין זה יבואר כשנבוא לעיין היטב בדבריו של רבינו, ונביא את לשון קדשו: "ועניין 'הוא תהלתך', חובת התפלה אליו, כי תהילה תחול בלשונו על שלושה עניינים אלה, או התודה על מה שעבר או הבקשה בנוגע למה שעתיד להיות או ההודאה ביכולת ה'". ועתה שהבנו אל נכון את פירוש המילה 'תהילה', נוכל להבין את כוונתו של רבינו באמרו שבתהילה עצמה ישנם שלושה חלקים, שגם החלק של ההודיה על העבר וגם החלק של הבקשה על העתיד ובוודאי ההודאה עצמה ביכולת ה', הם כולם ביטויים ודרכים

להכיר בגדלות ה'. שהרי בהודיה לה' על הטוב הוא מכיר בכך שה' גמל לו זאת והכל תלוי ברצונו יתברך, וכמו כן כשהוא מבקש על העתיד הוא בעצם מכיר ומודה (מלשון הדיאה ולא מלשון הודיה) בכך שהכל ביד ה' וממנו הכל.

השתא דאתינן להכא, יואר באור חדש כל מהות עניין התפילה, שעניינה על פי שיטתו של רבינו הוא ההכרה בגדלות ה' וסיפור גדלותו, וזהו ביאור המילה 'תהילה', ולכן למד רבינו את עניין התפילה מ'הוא תהלתך', אמנם תהילה זו מתבצעת על ידי שלושת חלקי התפילה: ההודיה על העבר, הבקשה על העתיד, ועצם ההודאה ביכולת ה', וכפי שהתבאר שכולם מבטאים את ההכרה בגדלות ה' ואשר ממנו הכל.

הבקשות - רק מחמת ריבוי צרכי הבריות

אמנם עדיין יוקשו דברי רבינו בפירושו לספר דניאל, שם משמע שעיקר התפילה זהו חלק הבקשה, אך כשנעיין בהמשך דבריו של רבינו בהקדמתו לסידור, נבין מדוע למרות שמהות התפילה היא 'תהילה' הרי שלמעשה רוב שמונה-עשרה הוא חלק הבקשה.

זהו לשונו הטהור: "ונאמר עתה, מאחרי שהתודה היא חובה שמחייב בה השכל ומביא אותה הכתוב, והחובה בשאלה באה ממה שמכריח אליו הכתוב, היתה השאלה המין הכולל והרחב המצוי ביותר במיני התפילה, וכך היתה גם כן מחמת ריבוי צרכי הבריות במה שעתיד להיות... ולכן היה הידוע ביותר בכתובים מעניני התפלה, השאלה והדרישה".

היינו שבדברים אלו מבאר לנו רבינו שאכן למעשה רוב התפילה הינה על דרך הבקשה, אך אין זה משום שהבקשה עצמה היא המטרה, אלא שבגלל ריבוי הצרכים מאריכים יותר בחלק הבקשה, שגם על ידי חלק זה מכיר האדם ומספר בגדלות ה'.

נמצא שלפי שיטתו של רבינו כל השאלה האם עיקר התפילה היא הבקשה או ההודיה מעיקרא ליתא, שהרי עיקר התפילה היא ההודאה בגדלות ה', והודאה זו מורכבת מהבקשה וההודיה.

בימים קדושים אלו, לקראת בואנו להמליך את מלכנו, עדי ידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, זהו הזמן, להתבונן בתפילתנו ולקיים 'אודה לך - ונספר תהלתך', שניים שהם אחת.

רבי סעדיה גאון (יב)

יורדת עוד פעם לעולם הזה, אלא שניצוץ מהגשמה יורדת שוב לעולם בגוף אחר, וכשרבינו שלל את הגלגלים שלל את האמונה שכל הנפש יורדת שוב, ואכמ"ל.

והשתא דאתינן להכא נבין את מה שכתוב בשבחי הבעש"ט (את נא) וז"ל, "שמעתי מחמי ז"ל (הכוונה לר' אלכסנדר סופרו הראשון של הבעש"ט) שאמר הבעש"ט על עצמו שהוא גלגל רבינו סעדיה גאון, וספרתי הדבר לפני הרב דקהלתנו, ואמר הרב שהוא יודע שהיה הבעש"ט שוקד ללמוד ספרי רס"ג, עכ"ל. שלמרות שמקופיא דברים אלו נראים כסותרים את דברי רס"ג עצמו, לפי ההבנה האמיתית בדברי רס"ג אכן אין זה סותר כלל את מה שאמר רבינו סעדיה על אודות עניין הגלגל, שרבינו שלל רק את האמונה שכל הנשמה חוזרת לעולם, אך לא שלל את האמונה שניצוץ מהגשמה חוזרת לעוה"ז.

בפרקים הקודמים עסקנו בין השאר בבירור תמציתי של עיקרי חידושי הנודעים של רבינו בענייני מחשבה, וגם בפרק זה נעסוק בכך ונסקור בקצרה את שיטתו של רבינו בנושא גלגול הנשמות- עניין שכבר דשו בו רבים וטובים, אך אי אפשר לסיים את סיפור תולדות חייו ושיטתו של רבינו בלא להיכנס ולו בקצרה לעניין זה.

שיטתו של רבינו בעניין גלגול נשמות

והנה בעניין גלגול הנשמות רבתה המבוכה מה היא שיטתו של רבינו, שלכאורה מדברי רבינו נראה שהוא שולל את האמונה בכך וכלשונו (סוף המאמר השישי), "אבל אומר שאנשים ממי שנקראים יהודים, מצאתים אומרים בהשנות, וקוראים אותו ההעקקה, וענינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון, ואחד כן בלוי, ואחד כן ביהודה, ויש מהם רבים שאומרים, יש פעמים שתהיה רוח האדם בבהמה, ורוח הבהמה באדם,

ודברים רבים מזה השיגעון והערבוב", עכ"ל. משמע מדברי רבינו שהינו שולל את אמונת הגלגול מכל וכל, וקשה שהרי כל ספרי רבותינו גדולי החסידות ורבים מהראשונים והאחרונים מלאים בכך.

אמנם כאשר נעמיק בדבריו של רבינו לפני כן נראה שכל הסיבה שרבינו תוקף בחזקה את האמונה בגלגול, הינו משום שטענה זו על גלגול הנשמות היתה אמתלא ביד החוטאים לפטור את עצמם, שהיוה שממילא תתוקן הנפש בגלגול אחר הרשות בידם לחטוא ח"ו, ורבים ראו את עניין הגלגול גם כסתירה לבחירה, שאמרו שאם יש גלגולים זו הוכחה שמה שנגזר על הנפש לתקן הרי יתוקן בכל מקרה, ואם לא בגלגול זה אז בגלגול אחר. ולכן היות שראה רבינו לנכון לתקן פרצות הדור ולשרש מקרב העם את הדעה המוטעית הזאת כתב רבינו בחריפות נגד כל עניין הגלגול.

אמנם האמת תורה דרכה, שלא כתב רבינו ח"ו דברי שקר כדי לתקן את העם, אלא כוונתו למה שמבואר בספרים שעניין הגלגול אינו שכל הנשמה

סיום

בסיעתא דשמיא זכינו להגיע הלום לסיום הפרק האחרון בספור תולדות חייו של רבינו, במהלך הפרקים העמקנו בסקירה היסטורית על תולדות חייו של רבינו הגדול, סקרנו בתמצות את ספריו הרבים המקיפים את כל מקצועות התורה, וגם זכינו לראות כמה מחידושי הנודעים בענייני מחשבה.

בין השיטים ראינו את הנקודה העוברת כחוט השני במהלך כל סיפור חייו של רבינו, והיא ההיצמדות לאמת הצרופה גם כשנאלץ לשלם על כך מחיר כבד, וכגון בעיסוקו בענייני מחשבה וחיבור ספריו העוסקים בליבון יסודי הדת שקוממו נגדו כמה וכמה, אולם רבינו במבטו הרחוק השכיל לראות את שהתברר רק שנים אחר כך, שדווקא ספרים אלו ודווקא העיסוק ביסודות המחשבה בצורה שיטתית ומונגשת לכל - היא זו שהצילה את הדורות הבאים מכל תמות הקראים והמתחדשים למיניהם.

ז"ע ועכ"א

לבקשת רבים ניתן להירשם
לקבלת הגיליון במייל כל שבוע,
באמצעות שליחת בקשה למייל:
kadmaa.m@gmail.com

יוצא לאור ע"י מכון "קדמא"
ובשיתוף עמותת קדושי מירון
עורכים: הרב מרדכי ארנסטר,
הרב ברוך הערשלער, הרב שמעון ליברמן
להערות והארות: kadmaa10@gmail.com

